

Bertalan Péter

Hálózatok az oktatásban¹

Networks in Education

Összefoglalás

A 21. század a komplex hálózati rendszerek évszázada. A komplex hálózati rendszereket a hálózatot alkotó rendszerelemek között kialakuló erős és gyenge kapcsolatok jellemzik. Az önszerveződő hálózatok skálafüggetlenek. Ilyen hálózatok az idegsejtek hálózata, az internet, a közösségi hálózatok (social network)², valamint az emberi kapcsolatok rendszere. A társadalmi hálózatok történelmi formációk. A társadalmi rendszereket alkotó csoportok közötti erős és gyenge kapcsolatok jellemzik az adott történelmi korszak hálózati stabilitását, illetve instabilitását. Erős kölcsönhatások nélkül nincs a társadalomnak körülírható, körülhatárolható szerkezete, erős kapcsolatok nélkül a társadalom alkotóelemeire esik szét.

Summary

In the 21st century, educational principles and goals are intimately linked with the challenges of globalisation and the revolution in information technologies. 21st century educational systems are controlled by networks. These are symbolized by educational models and experiments that only work efficiently if they are scientifically well-based. If secondary and higher educational institutions work in isolation, they can never successfully establish the system. According to the author, systems can only be successful if they are open and rapidly react to the external circumstances. The study models the functioning of these future oriented, cooperating systems in secondary and higher education.

DR. HABIL. BERTALAN PÉTER, tanszékvezető egyetemi docens, Kaposvári Egyetem (drbertalanp@gmail.com).

OKTATÁSI HÁLÓZATOK ÉS A GLOBALIZÁCIÓ

A rendszerváltás folyamata jelentősen megváltoztatta és megváltoztatja a társadalom struktúráját. A modern, tudományos társadalomszemlélet alapja a hálózatelmélet. A hálózatokban a közösség eszméje, emellett az intézmények közötti kapcsolatok alapelve nyilvánul meg. „A hálózat résztvevői olyan kapcsolódási formák révén érintkeznek egymással, melyeket közös érdekektől és céloktól vezérelve önszántukból hoznak létre, illetve működtetnek. Ily módon a hálózatok olyan szándékos konstrukciók, amelyeket a közös célok hálója köt össze, valamint minden alkotóelem egyenértékűnek tekinthető, és egyforma felelősség terheli őket érdekeik előmozdításáért.”³

A rendszerváltás a kommunista diktatúrában konzerválódott társadalom hálózati rendszerét tépte szét. Az átalakulás sokszor sebességet váltó, hektikus folyamata alatt, az egymást követő kormányok szerepét is figyelembe véve, még nem mondhatjuk, hogy a magyar társadalom stabil hálózatokkal rendelkezik. A társadalomelmélettel foglalkozó inter- és multidiszciplináris tudományok feladata, hogy figyeljék és a maguk eszközeivel segítsék elő az új hálózati rendszerek kialakulását, ezzel támogatva nemzetünk fejlődését.

A 21. század tudásalapú gazdaságokra építi a társadalmát. A 20–21. század komplex, tudományos, forradalmi fejlődése eredményezte a dinamikusan változó technológiák, termékek megjelenését a kompetitív, hálózati alapú világgazdaságban, amelynek fő okai a piaci elvárások és az üzleti haszonra törekvés. Átalakul a munka jellege, megnő a munkavállalókkal szembeni követelmény. A társadalmi igények folyamatos változása, a modern ipari társadalmakban részt vevő transz- és szupranacionális piaci szereplők együttműködése is a közös érdekeken alapuló kooperatív, konszenzusra törekvő hálózatok kiépítését igénylik. Az egyén, a munkavállaló számára a fenntartható fejlődés általános igénye az egész életen át tartó tanulás kihívását jelenti. A modern hálózatok egymásba kapcsolódnak, hierarchikus felépítésűek, amelyek a fejlettség különböző fokait jelentik. A munkavállalóknak ezeket a lépcsőfokokat kell sikeresen megmászniuk az önérvényesítés alapvető érdektörvénye alapján.

A közvélemény a tudás, az ismeretgyarapítás legfontosabb eszközének az iskola-rendszert tartja. Az iskolahálózat minden társadalomban a stabil intézményhálózatot jelenti. Ennek az az oka, hogy a felnőtté válás erősen az egyéni, biológiai, pszichológiai fejlődés függvénye. Ezt figyelembe kell venni meghatározó szerepe miatt, ezért az iskolarendszer stabil, felmenő rendszerű, hierarchikus törvények által meghatározott, szabályos, kiszámítható működésű hálózati rendszert jelent. Ez a szabályozó szerep főleg az alsó-, középfokú oktatásban érvényesül, de néha megjelenik a felsőoktatási szférában is. A felnőtté váló fiatalok az iskolákból kilépve szembe találják magukat a társadalom által kínált lehetőségekkel és akadályokkal. Emellett saját igényüket, elképzelésüket is meg akarják valósítani a szabad versenyre épülő piac törvényei között. A kettős determináció sorsot, szakmai pályát meghatározó jelentőségű. Azt is hozzá kell tenni, hogy a mai piaci körülmények között a változások gyorsasága, nagy száma miatt nehezen lehet előre modellezni az életpálya ívét, irányát. A társadalom

1. táblázat: Az iskolai oktatás kormányzati modellje⁴

Modellek	Versenypiac (VP)	Az iskolák megerősítése (M)	Helyi oktatási hatóság megerősítése (HM)	Minőség-ellenőrzés (ME)
Jellemző intézkedések	A diákok száma határozza meg a források mennyiségét, pl. utalványok révén; Nyitottabb beiskolázás; Az iskola eredményeit publikálják; Különböző iskolatípusok tartoznak alá.	A kormányzat átruházza az iskolára az anyagi, személyzeti, tantervi és felvételi ügyeket; Az iskolaszék vagy az iskola kormányzó testülete széles körű döntési jogkörrel bír.	A kormányzat átruházza az iskolára az anyagi, személyzeti, tantervi és felvételi ügyeket; A helyi önkormányzat/ kormányzó testület nyer széles körű hatalmat.	Rendszeres, átfogó ellenőrzések; Az elérendő teljesítmény meghatározása; Kötelező tantervi és ellenőrzési követelmények.
Általános karakter	Üzleti	Politikai és/vagy menedzserszerű	Politikai és/vagy menedzserszerű	Bürokratikus
Hogyan tekintenek az egyes iskolákra	Kisvállalkozásként	Részvételen alapuló közösségként	A helyi iskolák családjának tagjaként	Helyi kirendeltségként
A rendszer fókuszpontja	Az aktuális versenytér	Az egyes iskola	A helyszín mint társadalmi és oktatási egység	A központi vagy más állami testületek
Az iskolák autonómiájának típusa	Alapvető	Átruházott	Konzultatív	Irányított
Az elszámoltatás formája	Szerződésben foglalt; fogyasztói	Reszponzív és „kettős”	Reszponzív, közösségi fórum	Szerződésben foglalt, hierarchikus
A teljesítmény mérésének célja	A fogyasztók tájékozott döntésének biztosítása	A menedzsment tájékoztatása	A helyi egységek összemérése	A rendszer megfigyelése és fejlesztése
Az iskolavezetés kulcsszerepe	Vállalkozó	Igazgató és koordináló	Hálózatépítő	Termelési módszer
A köztes hatóságok funkciója	Elenyésző	Támogató, tanácsadó	Stratégiai koordinátor	Termelés-ellenőrzés az ellenőrző testület képviselőjeként

számára ezért kötelező biztosítani az iskolai intézményrendszeren kívül szerveződő hálózati közösségekben zajló tanulás, önképzés feltételrendszerét. Ezzel lehet támogatni az egyén számára a folyamatos innováció lehetőségeit. Természetesen az oktatási intézményeknek is figyelembe kell venni a mindennapi gyakorlati élet elvárásait.

Az iskolahálózat, az intézményi struktúra is ki van téve a folyamatos megújulásnak, az állandó változásnak. Az oktatási hálózat a nemzetállam fontos támasza. Jelenleg a nemzeti kereteket fellazítja, gyengíti a globalizáció folyamata. A nemzetközi együttműködés szükséglete újabb kihívásokat teremt, kikényszeríti a hálózati kooperáció bővítését. Ebben a modernizálódás követelményeinek megfelelni akaró iskolahálózatnak is részt kell vennie.

A hálózatok bővülését jelentősen megnöveli és megkönnyíti az új infokommunikációs technológiák megjelenése, a kommunikáció költségeinek csökkenése. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a hálózatok sokféle formában jelentkezhessenek: lehetnek lokálisak, adott területen működők, funkcionálisak, bizonyos funkcionális területen működő egyéneket, intézményeket összekapcsolók. A hálózatok lehetnek horizontálisak, vertikálisak. A magyar iskolarendszer centralizált, ezért a hálózatépítés az irányító szervek akaratától, engedélyétől függ. A decentralizált iskolarendszerekben – ausztrál, holland, skandináv, brit – a hetvenes-nyolcvanas években tudásközpontok alakultak ki, ez az oktatási hálózatok komplexitásának növekedése felé mutat. A hálózatok céljai, funkciói többfélék:

- politikai funkció,
- információs funkció,
- pszichológiai funkció,
- kompetenciafunkció.

A hálózatok a szakmai fejlődés biztosítékai is lehetnek. Az oktatási hálózatok érdekeltelei:

- innovatív tanárok,
- egyetemek, kutatóintézetek,
- hálózati rendszerek,
- tanácsadók, trénerok,
- kutatók,
- oktatáspolitikusok.

Németországban több partneriskola alkothat egy hálózatot, amelynek célja, hogy regionális hálózatként közös programokat alakítsanak ki.

Az intézményi autonómia a felsőoktatási intézményekben önkormányzati elvként érvényesül, ezért a hálózati struktúrák itt épülhetnek ki a legjobban.

LÁTHATATLAN HÁLÓZATOK

A társadalom hagyományainak tisztelete, a családi béke, a jó értelemben vett konzervatív értékek elismerése a társadalmi rendszerek hálózati működését stabilizálja, optimalizálja. Erős, komplex hálózati kapcsolatok nélkül a társadalmi hálózatok elveszítik stabilitásukat, megszűnik a rendszerlemek közötti ellenőrizhető, kiszámítható információáramlás, a hálózat struktúrái elszigetelődnek, eltávolodnak egymástól, felerősödik a rendszerlemek közötti bizalmatlanság, egymás kiszorításának rendszerszerű igénye. A hálózatokat alkotó erős és gyenge kapcsolatok szinergiarendszere biztosítja a hálózatok rendszerlemeinek harmonikus együttélését, kölcsönös együtt-

működését. A gyenge kapcsolatok meghatározzák a rendszerelemek, a komplex hálózati rendszerek alkotóelemeinek variabilitását, konnektivitását.

A modern társadalmi alrendszerek közül az egyik legfontosabb az oktatási alrendszer. A 21. századi gazdasági kihívásokra gyorsan kell reagálnia, flexibilitásával, a rendszert alkotó aktorok közötti korszerű, gyors információáramlással azonnal válaszolnia kell a modern, komplex, többretegű hálózatok uralta modern világ által teremtett hálózati rengésekre, kataklizmákra. A komplex társadalmi hálózatok közül hazánkban az egyik legkevésbé kutatott terület az oktatási hálózatok rendszere. Köszönhető ez a kelet-közép-európai régió vasfüggöny mögötti közel negyvenéves elzártságának, a felülről vezérelt, centralizált oktatáspolitikai döntéseknek.

A rendszerváltás alapvető következménye a felsőoktatási hálózat radikális átalakítása. Ezt követeli az uniós felsőoktatási hálózatába való integrálódás is. Ez a folyamat több kormány közreműködésével ment végbe, és jelenleg is tart. Hosszú, göröngyös út ez, amelynek bemutatása azért szükséges, mert szerves részét jelenti a Kárpát-medencei felsőoktatási hálózat átformálódásának is, amelyre a magyar átalakulás meghatározó hatással van. A jövő szempontjából az egyes intézmények számára is meghatározó feladatokat hozott és hoz ez a sok gonddal járó átalakulás, amelyhez rugalmasan kell alkalmazkodni, figyelembe véve az adott intézmény régiójának igényeit is.

A modern felsőoktatási rendszer struktúrái is hálózati alapon szerveződnek, a következőkben ennek a területnek a működési mechanizmusait tekintjük át.

ÚJ FELSŐOKTATÁS-POLITIKAI KIHÍVÁSOK A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

Az új felsőoktatási struktúra átalakításával járó feladatok, intézkedések nagymértékben kell hogy támaszkodjanak az oktatási ágazat erőteljes piacositásának tendenciájára. Széles ismeretelméleti alapokon nyugvó, a munkaerőpiaci elvárásokhoz aktuálisan és rugalmasan igazodni képes szervezeti struktúrát kell megteremtünk. Csak így válik lehetővé az a gazdasági- és társadalmiigény-kielégítés, amelyet egy integrált egyetem az adott térség vagy régió tudáserőforrás- és szellemi bázisaként képes biztosítani. Az átalakuló szervezetrendszerben szükségszerűen építeni kell a már meglévő humán és anyagi infrastrukturális feltételrendszerre, ezekből kiindulva a legkisebb, de legszükségesebb lépéseket megtéve kell kialakítani az új, integrált szervezetrendszer lehetséges egységeit.

Napjaink felsőoktatás-politikai elemzései elősegítik a gazdasági és társadalmi igényekhez és elvárásokhoz való jobb szervezeti alkalmazkodást. A korszerű javaslatok tartalmazzák az új szervezeti egységek nevét, feladat-, tevékenység-, illetve szolgáltatárendszerük vázlatos leírását, azokat a humán és anyagi infrastruktúrát érintő igényeket, amelyek a változási folyamatban szükségszerűen tervezettek. Az elsődleges cél egy piacorientált struktúra kialakítása, a létrehozandó új szervezeti egységeknek a már meglévőkkel való összefogásának megerősítése és piacokonform képzési-tanácsadói jellegű szolgáltatási funkciókkal való megalapozása. Az itt körvonalazott, szervezési és működési változtatásokat előidéző célok csak komplex, hálózati alapú összefogás által valósíthatók meg.

A rendszerváltást követően a magyar felsőoktatás is alapvetően új kihívásokkal szembesült, amelyekre válaszul a folyamatosan változó társadalmi-gazdasági környezettel összhangban több reformkoncepció is született. Ezek mentén változó eredményességgel és lendülettel ugyan, de folyamatosná vált, és napjainkra bizonyos stádiumig el is jutott az ágazat átalakulása. Az 1993. évi, sok szempontból alapvető fontosságú felsőoktatási törvényt követően, hároméves szakmai előkészítő munka nyomán 1996-ban gyakorlatilag új felsőoktatási törvény született, amely az akkor defenzív helyzetben levő felsőoktatás számára megkísérelte megteremteni a rugalmasabb, hatékonyabb működés, fejlődés jogszabályi alapjait. 1998-ban a felsőoktatás fejlesztését célzó világbanki kölcsön aláírásával pénzügyi vonatkozásban is támogatást kapott ez a reform. A szakmai, jogi és pénzügyi oldalról egyaránt előkészített, 4 évre tervezett program egyes elemei megvalósultak (intézményi integrációk, diákhitelrendszer, hallgatói létszám növekedése), mások elmaradtak (világbanki kölcsönből átfogó infrastrukturális fejlesztés, intézményi működés reformja, valódi normatív finanszírozás). A nem rendszerbe illeszkedő reformszerű változtatások, valamint az európai felsőoktatás gyorsuló átalakulása és EU-csatlakozásunk miatt felsőoktatásunk kihívásai a korábbihoz képest jelentősen megnöttek, így ismét napirendre került az új helyzethez illeszkedő átfogó reform stratégiájának mielőbbi elkészítése és az annak megvalósításához szükséges jogszabályi, irányítási és működési feltételek kialakítása.

Magyarországnak a lehető legrövidebb időn belül olyan felsőoktatással kell rendelkeznie, amely lehetőségeinek maximális kiaknázásával jelentős mértékben szolgálja nemzetünk minél gyorsabb és hatékonyabb beilleszkedését a transz- és szupranacionális gazdasági, oktatási hálózatokba, valamint hathatósan segíti a többretegű, hálózatos, komplex tudástársadalom kiépülését. A felsőoktatás széles körű, a tudás különféle formáival kapcsolatos szolgáltatásainak nemzetközi mérce szerint is versenyképeseknek kell lenniük a globalizálódó piacokon, a lehető legmagasabb színvonalon és rugalmasan alkalmazkodva ki kell elégíteniük a velük szemben felmerülő, változó társadalmi igényeket.

A MAGYAR FELSŐOKTATÁS TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

A felsőoktatásról szóló, többször módosított 1993. évi LXXX. törvény az európai egyetemek Magna Chartájában foglaltak szerint garantálja a felsőoktatási intézmények autonómiáját. Az Országgyűlés 1999 nyarán kialakította az új magyar állami felsőoktatási intézményhálózatot, amelynek nyomán 2000. január 1-jével intézményi integráció zajlott le, mintegy felére csökkentve az intézmények számát. 2005–2006-ban 18 állami egyetem és 13 állami főiskola működött, a nem állami felsőoktatási intézmények körét pedig 5 egyházi egyetem és 21 egyházi főiskola, továbbá 2 magán-, illetve alapítványi egyetem, valamint 12 magán-, illetve alapítványi főiskola alkotta.⁵

Fontos, az egész felsőoktatást strukturált és komplex tervezésre készített lépés volt az ún. intézményfejlesztési tervek készítésének előírása, azok elkészítése. A kötelezően előírt stratégiakészítés lehetővé tette, hogy az újonnan integrálódott felsőoktatási

intézmények komplex módon megfogalmazzák fejlesztési célkitűzéseiket, meghatározzák azok elérésének módját, ezáltal előkészítve a fejlesztési forrásokhoz való hozzájutást. Ebben a felsőoktatás legfelsőbb szakmai testületeként fontos szerepet játszott az 1993-ban megalakult Felsőoktatási és Tudományos Tanács. Az intézményfejlesztési tervek értékes információval szolgálnak a központi fejlesztési folyamatokhoz is.

Az elmúlt évtized (felső-) oktatáspolitikájának egyik legjelentősebb minőségpolitikai lépése a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) létrehozása volt. A MAB működéséről és az akkreditációs eljárás alapvető szabályairól szóló kormányrendelet szabályozta a felsőoktatásban a program- (alapképzési szak, szakirányú továbbképzési, felsőfokú szakképzés, doktori program) és az intézményi akkreditációs tevékenységet. Valamennyi felsőoktatási intézmény számára kötelező előírás az intézmény minden tevékenységi területére kiterjedő minőségbiztosítási/fejlesztési rendszer bevezetése. A felsőoktatási minőségpolitikát az Oktatási Minisztérium határozza meg, a minőségbiztosítási rendszerek bevezetése intézményi feladat, míg e rendszerek hitelesítését a MAB végzi majd. A külső akkreditáció megteremtését követően megoldandó feladat a belső minőségbiztosítás intézményenkénti kiépítése.⁶

A magyar felsőoktatás erősségei az alábbiak:

- A magyar tudomány (és felsőoktatás) múltjából kisugárzó tekintély;
- Egyes területeken történetileg kialakult, eredményeit tekintve külföldön is elismert egyetemi és PhD-oktatási rendszer, felkészült, nemzetközi tekintélyű oktatókkal, kutatókkal;

- Intézményeink nagy része kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezik, a különféle programok (Tempus, PHARE, Fullbright stb.) révén már korábban bekapcsolódott a felsőoktatás és kutatás nemzetközi hálózatába.

Az egységes európai felsőoktatási térséghez történő csatlakozásunk következtében a magyar felsőoktatás „nemzetköziesedése” tovább mélyül. A felsőoktatási piac határokon túli megnyílása, a versenyhelyzet teljes átalakulása mind tartalmi, mind finanszírozási vetületben új feladatokat jelent. Felsőoktatásunk ugyanakkor számos ponton elmarad a korszerű trendektől:

- A rendszer hatékonysága alacsony, és ami ennél fontosabb, a rendszer megújulási készsége elmarad a kívánatostól.

- Az intézményrendszer nem elég rugalmas, a képzési szerkezetben a hallgató kényszerpályán mozog. Az oktatás tartalma és formái gyakran nem felelnek meg a mai követelményeknek. A belső minőségbiztosítási rendszerek kiépítése az intézmények többségében, részben a belső szervezeti ellenállás miatt, még csak a kezdeti lépéseknél tart.

- A rendszer állami finanszírozása ugyancsak rugalmatlan, egyszerre jelenik meg benne (mint általában a költségvetési intézményekben) a szűkösség és a pazarlás. Az állami finanszírozású helyek elosztása túlközpontosított, az oktatás színvonalától, teljesítményétől alapvetően független.

- Az intézményi szintű irányítás megosztott, az akadémiai autonómia nagy szabadságfoka, illetve a túlzottan szigorú költségvetési gazdálkodási rend kettőssége állandó konfliktusforrás, a kancellári rendszer bevezetése ezt az ellentétet a legtöbb felsőoktatási intézményben tompítja.

– A felsőoktatás kutatási háttére spontán módon alakul, a programok tudatos kialakítása, a megfelelő és korszerű szervezeti és infrastrukturális háttér hiányzik.

– A felsőoktatás működésének kereteit, alapmoduljait részben szakmai és lobbierdekek formálják.

– Pénzügyi ösztönzőrendszere rövid távú érdekeltséget teremt, a szükséges stratégiai átalakulások ellen hat.

– A végbement integráció a partikuláris érdekek áldozatául esett: az új, nagy intézmények létrejötte számos helyen csak névtáblacserét jelentett, érdemi funkcionális integráció nélkül.

– A felsőoktatás nem készült fel a „részakadt” komplex, integrált feladatokra; gyakran az elitképzés módszereivel, képzési követelményeivel és infrastrukturájával küszködik az előkészítetlenül rázúdult feladattal; a felsőoktatási rendszernek kevés olyan eleme van, amely kompatibilis lenne a minőségileg elfogadható színvonalú, versenyképes oktatás követelményeivel.

– Nemzetközi felmérések éppúgy, mint a magyar felsőoktatási szakemberek széles körének tapasztalata erősíti meg a közoktatásban jelentkező súlyos minőségi problémákat; a felsőoktatás problémája, hogy input oldalról felkészületlen hallgatók tömege kezdi meg felsőfokú tanulmányait.

– A felsőoktatási rendszerből hiányzik az a lépcső, amely a felkészületlen inputot szűrné, elvégezné a felzárkóztatás hálátlan feladatát.

– Problematikusnak minősíthető a számos, funkció nélküli képzési program, illetve szakképzettség.

– Az erőforrások és a működés problémái miatt alacsony színvonalúak a képzést kísérő szolgáltatások, a gyakorlati képzések.

– Az intézmények képzési kínálata gyakran elavult, sok a korszerűtlen oktatási módszer, ebből következően a végzetek tudásszerkezete nem felel meg a korszerű tudástársadalom és munkaerőpiac elvárásainak.

– Számos belső és külső ok miatt nem alakult ki az intézményekben a professzionális menedzsment, ellentmondásosak a mikro- és makroszintű játékszabályok, rugalmatlanok a döntési mechanizmusok, hiányzik a stratégiai szemlélet.

– Intézményi kultúránk távol áll a piaci szemlélettől, és ezt csak súlyosbítja a túlspecializált képzési szerkezet, a kooperációs és pályázati kultúra kialakulatlansága, a belső minőségbiztosítás nehézsége.

– A finanszírozás elhúzódó problémakörének része a heterogén színvonalú (versenyképességünket erősen rontó), gyakran „lerobbant” infrastruktúra, beleértve egyre inkább az informatikai hálózatokat is, továbbá az állandó forráshiány miatti keresztfinanszírozások, teljesítmény helyett lobbierőket mozgósító mechanizmusok.

– A személyzeti problémák miatt gyakran messze kerül egymástól az egyes munkakörök követelményrendszere és az azokat betöltők kompetenciája. Ezt súlyosbítja az oktatói állomány „előregedése”, azaz kevés fiatal kerül be az oktatói státusba.

– Külön szükséges szólni a felsőoktatási finanszírozás felgyülemlett problémáiról. A költségvetési támogatások allokációjának jelenlegi rendszerében nagy feszültségek halmozódtak fel, amelyek feloldása nélkül az intézmények versenyképessége érdem-

ben nem javítható. Konfliktus észlelhető az elvek és az alkalmazott gyakorlat között. A finanszírozási rendszer diszfunkcionálisan működik: konzerválja a torz képzési struktúrát: gyakran pazarló, akadályozza a lineáris képzési rendszer kiépítését, a szociális támogatások elosztása pedig mechanikus.

– A kihívások összetett és ezért külön kiemelés is érdemlő forrásai a demográfiai helyzet alakulása, a demográfiai tendenciák, a tanulási igények tendenciái.⁷

FELSŐOKTATÁSI HÁLÓZATOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN (A 20. SZÁZADTÓL A 21. SZÁZADIG)

Kelet-Közép-Európa, benne a Kárpát-medence államainak és kis népeinek sorsa a rendszerváltással nagy fordulatot vett, ez a társadalom felépítésének változását is jelentette. A Szovjetunió által vezetett államegyüttes tagjai és népei átesnek az integráció folyamatán az Európai Unióhoz való csatlakozással. Ez az átalakulás a közelmúltat és a jelent az idő dimenziójában kapcsolja össze. Transznacionális változásként pedig a térben köti össze.

A társadalom felépítése bonyolult struktúrát jelent. A bonyolultság a legújabb diszciplína, a hálózatelmélet segítségével szemléltethető. Ahogyan a történelmi Magyarország körkörösén felépülő vasúti hálózata elért az ország területének minden pontjára, a társadalom is hasonló hálózatokból épül fel, működése ezen hálózatrendszer átteleli alapján lehetséges. A hálózatok vertikálisan és horizontálisan kapcsolódnak egymáshoz, és úgy működnek, ahogy az élő szervezetekben a szövetek rendszere. Minden szövet önmagában is hálózatnak tekinthető, az orvostudomány számára külön területet jelent. A társadalomtudományok minden területe is így igazodik egymáshoz. „A hálózat tanulásra képes, adaptívan alkalmazkodik az új helyzetekhez, önmagára érvényes szabályokat alkot, értéket definiál, amelyeket a kollektív tudat meghatároz.”⁸

A kollektív tudat releváns szerepet játszott és játszik a legalapvetőbb és legmodernebb közösség, a nemzet kialakulásában. Az EU-ba való belépéssel az egyes népeknél skizofrén állapot lépett fel. A csatlakozás kiváltotta az EU iránti lelkesedést, és ezzel párhuzamosan a nemzettudat is felerősödött, amely kifejezője a történelmileg kialakult nemzeti közösség féltésének. Az integráció által kiváltott két emóció közül az utóbbi nagyon erős. Nehéz eldönteni, hogy az Európa-tudat és a nemzettudat közül melyik határozza meg az európai közösség és a nemzetek sorsát az idő távlatában. A kétféle tudat együttes jelentkezése forrása az ukrainai helyzet kialakulásának, amely jelenleg kaotikus és anarchisztikus állapotokat teremt határainkon, jelentősen befolyásolva a magyar társadalom állapotát is.

A nemzettudat a legalapvetőbb nagyközösség, a nemzet és a társadalom hálózatainak sorsát is formálja. Hazánk az európai népek közül az első világháborút lezáró, a közép-európai helyzetet is befolyásoló trianoni békerendszer következményeként szenvedte el a létezését alapvetően meghatározó, nemzeti szintű társadalmi hálózatok megcsonkulását. Ezek közül is a leglátványosabb a felsőoktatási hálózat szétszakadása volt. A nemzettudat összetartó erejét igazolja, hogy az államhatárok politikai kényszerítő ereje nem tudja megakadályozni érvényesülését. A modern kommunikációs háló-

zatok, az internet, a modern telefon, a televízió révén egymástól elszakított néprészek a 20–21. században közelebb kerültek egymáshoz, erősödik az összetartozás érzése. Ez fejeződött ki a berlini fal és a vasfüggöny leomlásában is. Ez a két fontos tényező egyaránt erősítette és erősíti az Európa- és a nemzettudat szinkronikus, időben együtt való jelentkezését. E két tudatforma szinkronitása ellentmondásos társadalompolitikai kérdés. Az ambivalencia által felvetett kérdésekre az egyik alapvetően fontos hálózat, a Kárpát-medencei felsőoktatási hálózat bemutatásával adhatunk választ.

A trianoni békeszerződés miatt darabokra hullott nemzet intézményei között erőteljesen megsérült az oktatási hálózati rendszer. A felsőoktatási intézmények közül nagy egyetemeket veszítettünk el, amelyeket gyorsan újjakkal kellett pótolni. A csonka Magyarország ezt a kényszerlépést gyorsan meg is tette, ezzel jelezve, hogy a magyar kultúra és tudomány nem szenvedhet csorbát az átgondolatlan békeszerződés miatt. A nemzettudat a felsőoktatás megbénulásával súlyosan megsérülhet. Ezt igazolja a szállóige: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudóssá, idegenen soha sem.”⁹

Az ország testéről leszakadt részek és az anyaország közötti kapcsolat nem szűnt meg. A második világháborút lezáró békekötés újabb sebeket jelentett a kis népek nemzeti öntudatán. Az államhatárok demarkációs vonala a leszakadt magyar kisebbségek számára a magyarságtudat megcsonkításának veszélyét hozta a kommunizmus közel ötven éve alatt. A sztálini politika fő törekvése a homogén, egynyelvű államok kialakítása. Az erőszakos kitelepítés is ezt a célt szolgálta. Ezért csökkent a leszakadt országrészek magyarságának létszáma. Ezt tovább fokozta az erőszakos asszimiláció. A proletár nemzetköziség hangsúlyozása a nemzettudat kitörlésére szolgált. A szocialista hazafiság hamisan hangzott, nem helyettesíthette a patriotizmus nemes, szívből fakadó érzését, amit a kommunista ideológia elítélendő bűnnek tartott. A felsorolt tények figyelembevételével lehet megérteni, hogy a rendszerváltáskor elemi erővel tört fel a kelet-közép-európai kis népek nemzeti érzése, amely intenzitását tekintve hasonlítható a 19. század azonos jelenségeihez.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás felfokozta a népek önrendelkezési joghoz való ragaszkodását. A sokszor erőszakos összeütközéseket kiváltó átalakulási folyamattal szemben békés, előremutató, egészséges lépést jelentett a határon túli felsőoktatási hálózat újraépítése. Ehhez kellett az anyaország politikai, diplomáciai, anyagi támogatása is. A határon túli felsőoktatási intézmények újrateremtése a rendszerváltás hatásaként gyorsan lezajlott. Ez az európai értékrenddel való azonosulás bizonyítéka. Ukrajnában megszületett a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 1996-ban, Romániában a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem és a Partiumi Keresztény Egyetem 2001-ben, Szlovákiában a Selye János Egyetem 2003-ban. A magyar felsőoktatási hálózat kialakulása az idő függvényében gyorsnak látszik, de a folyamat ma is tart, jelezve a kultúrpolitikai küzdelem nehézségeit. A folyamat csak akkor tekinthető befejezettnek, ha Szerbiában a vajdasági magyar kisebbség hasonló irányú törekvései is eredményt hoznak. A kárpátaljai felsőoktatási intézmény megszületéséhez is politikai harcra volt szükség. A magyar kisebbség öntudatra ébredésének jele a vereckeai magyar emlékmű felállítása és a főiskolai projekt. A két igény egyszerre

való jelentkezése meglepetést váltott ki. Az ukrainai magyar kisebbség kitartó alkujának eredménye lett, hogy az ukrán többség elfogadta a két követelést. A vereckei emlékmű többszöri meggyalázása arra figyelmeztet, hogy a többség és a kisebbség közötti jó viszony kialakításához göröngyös út vezet. A szlovák–magyar szembenállás nehezítette az egyetem létrehozásának kísérleteit. Az a tény, hogy a Magyar Koalíció Pártjának 20 képviselője a parlament tagja volt, lehetővé tette, hogy 1998-tól kezdve két kormányzati cikluson keresztül szívós tárgyalásokon küzdjenek a kisebbségi felsőoktatási koncepció megvalósulásáért. A romániai felsőoktatási intézmények sorába való bekerülés a román állam anyagi hozzájárulását jelentette. Az intézményi kapcsolatok, együttműködések is elősegítették a határon túli magyar felsőoktatási intézmények megszületését. Ezen együttműködések sokféle módszerrel alakulnak és fejlődnek: ilyenek a hallgató- és oktatócsere, közös konferenciák, kutatási projektek és kiadványok. Mindebben a magyar egyetemi központok közül Debrecen, Pécs, Győr, Budapest, Szeged, Kaposvár oktatási intézményei vesznek részt. A magyar állam a határon túlra is kiterjeszti támogatását az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok keretén belül. Az EGTC-ben (európai területi együttműködési csoportosulás) a felsőoktatási intézmények uniós szinten találják meg a helyüket. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a felsőoktatási piac kemény versenyhelyzetet is teremt, amelynek tényezői egyszerre teremtenek gátló és kedvező feltételeket.¹⁰

Összefoglalva megállapítható, hogy a Kárpát-medencei felsőoktatási hálózat létrehozásának feltételei összetettek. A „...helyi regionális elit, változásmenedzserek, politika az alapítás és működtetés biztosításában, intézményi missziók, támogatások és finanszírozások, migráció, elitmegtartás és kulturális reprodukció, esélyegyenlőség, munkaerőpiac, gazdasági és regionális beágyazottság és szolgálatkészség, intézményi kapcsolatok, együttműködések...”¹¹ összehangolt rendszerének, benne a különböző országos és Kárpát-medencei hálózatok harmonikus kollaborációjára van szükség az optimális eredmények eléréséhez.

A vajdasági magyar egyetem létrehozásának opciói mellett figyelembe kell venni a régió sajátos társadalmi, politikai viszonyait, amelyeket a közelmúlt történelme alakított és formált. A 2. világháború a szerb–magyar kapcsolatok megromlásához vezetett. A titói Jugoszlávia szétesése újabb balkáni háború forrása lett, amely hazánkra nézve is nagy veszélyt jelentett. Csak a NATO katonai fellépése vetett véget a véres küzdelemnek. A Szerbiával kialakuló magyar kapcsolatok egyik városa Szabadka, amely tradicionálisan multikulturális központ a Vajdaságban. A város lakosságának száma százezer feletti, a Vajdaság második legnagyobb városi rangú települése Újvidék után. Lakosságának összetétele: 35,7% magyar, 27% szerb, 10% horvát, 9,6% bunyevác, illetve egyéb nemzetiségek.¹²

A felvázolt nemzetiségi összetétel jelenti a vajdasági felsőoktatási program alapját. A program 2002-ben született. Érdekes a koncepció formálódása, mert szemléletesen dokumentálja a felsőoktatási hálózat születését. Újvidék szerepe több vonatkozásban kiemelkedő a felsőoktatási kapacitásokat tekintve. A koncepció értelmében a szabadkai karok betagozódának azzal, hogy a közgazdászoké dominál (megtartva az újvidéki osztályt), egy politechnikai kar jönne létre a Szabadkai Műszaki

Szakköiskola beolvasztásával, Kertészeti és Mezőgazdasági Kar létrehozását is tervezzük, hozzákapcsolva az élelmiszeripari képzést. Vajdaság létrehozandó tudományos profiljának kialakításában a Szegedi és Pécsi Tudományegyetem is részt vesz, támogatva ezzel a Magyarországon élő PhD-hallgatók és a már fokozattal rendelkezők, valamint vendégtanárok elhelyezkedését, így bővítve az oktatói állomány szakmaiságát. A program kidolgozásának megrendelője a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda. 2003-ban létrejött Multietnikus Egyetem Alapítási Bizottsága, majd a Szabadkai Községi Képviselő-testület kemény viták után elfogadta az egyetemalapítás gondolatát, ezt a Szabadkai Képviselőház is támogatta, és a javaslatot továbbította a tartományi kormánynak. 2013-ig belpolitikai okok miatt nem került sor a tervezett egyetem megalapítására.¹³

A magyar nyelvű, szabadkai székhelyű állami egyetem alapításának gondolata 2012 decemberében újra felvetődött. A vajdasági Magyar Nemzeti Tanács (MNT) volt a szorgalmazója a kérdésnek. 2013-ban a vajdasági Akadémiai Bizottság által szervezett konferencián foglalkoztak a kérdéssel, de nem alakult ki egységes koncepció. A vajdasági magyar akadémiai elit magatartása is tartózkodó. A magyar nyelvű egyetem alapításának több akadálya van:

1. A multietnikus egyetem megalapításának terve mellett a magyar kisebbség számára alapított magyar nyelvű egyetem nem igazán elfogadható a többi etnikumnak.

2. Szabadkán az Újvidéki Egyetem kihelyezett karai működnek (építészmérnöki, tanítóképző, óvóképző). Szerb és magyar érdekeltségű és vezetőségű állami intézmények különülnek el egymástól. A szerb érdekeltségű karok álláspontjában meghatározó az Újvidéki Egyetemtől való függőség.

3. Az állami felsőoktatási intézmények mellett számos magánkar is folytat képzést Szabadkán, a belgrádi Singidunum Egyetem, a Novi Pazar-i Nemzetközi Egyetem, a szabadkai Fabus Menedzserképző Magánkar. A szabadkai felsőoktatási piac szereplői a piac szabályai szerint ellenérdekeltek egy új versenytárs megjelenésében. Országos szinten is nagy az instabilitás, az anarchikus állapot.

Az állam feladata a szabályozás. Az akadályok elhárítása mellett az egyetem létrehozásának szabályai, objektív feltételei is meghatározók:

- jogi feltételek;
- a megjelenő humánerőforrás-kapacitások;
- a képzések iránt érdeklődő és beiskolázható hallgatói létszámok;
- a potenciális intézmény forrásszabályozási feltételei, a kezdeti támogatások.¹⁴

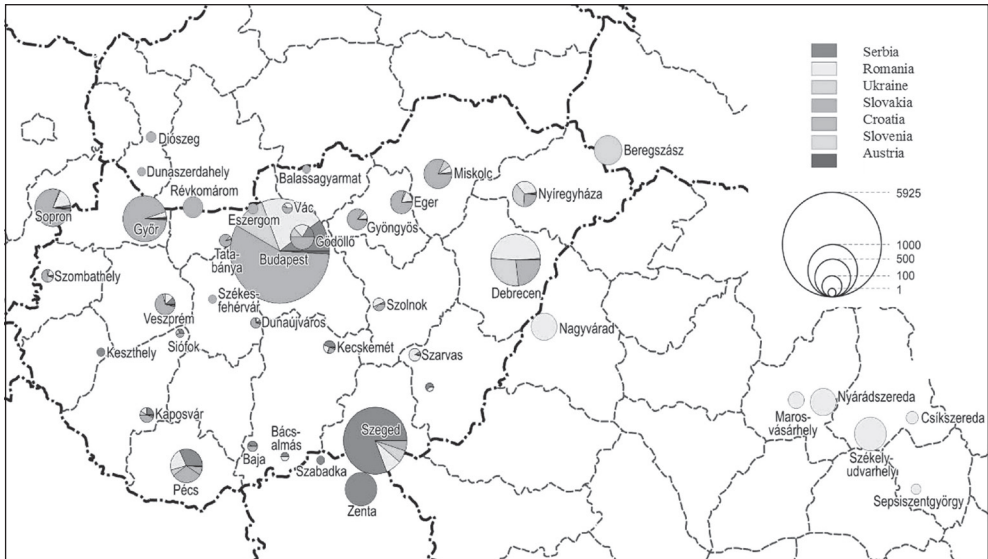
A felsorolt feltételek elsősorban lokális, helyi vonatkozásúak. Globalizálódó világunkban, az Európai Unióban születő regionális hálózatok azonban átlépték az egykori államhatárokat. A transznacionális hatások minden nemzet felsőoktatási hálózatának létrehozásában, szabályozásában kikerülhetetlenek. Az EU egyetemes szabályozási törekvéseinek meghatározó kerete a bolognai program. A felsőoktatási együttműködés a Kárpát-medencében létrehozta a Kárpátokon átnyúló, régiókra épülő felsőoktatási hálózatot. A nemzeti érdekek szempontjából ez nemzetstratégiai prioritás is. A demokrácia és a szabadság újjászületésének légköre kedvezett és kedvez a nagy kelet-közép-európai régió és benne a kisebb, a Kárpát-medencei régió

transznacionális kapcsolati, így a felsőoktatási hálózat kialakulásának is. A transznacionális kapcsolatok a határokon átnyúló felsőoktatási hálózat megszületésének reprezentálói (lásd 1. ábra). A már meglévő felsőoktatási kapcsolatok (a Kecskeméti Főiskola által megindított mechatronikai szak, az Óbudai Egyetem mérnök-tanári szakja Szabadkán, a budapesti kertészmérnöki kihelyezett képzés informatikai rendszerén keresztül hozzá lehet férni az intézmény teljes struktúrájához, 1996-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kara kihelyezett képzése Zentán) a magyar és a szerb felsőoktatási hálózat kezdeményeiként kedvezőbb feltételeket teremtenek az önálló magyar egyetem megteremtéséhez Szabadkán. A szerb–magyar határon átívelő felsőoktatási intézményi kapcsolatok, amelyeknek alapja a tudományos együttműködés, a magyar és a szerb oldalról tapasztalható nyitottság erre megteremti a Szabadkai Magyar Egyetem létrehozásának kedvező kultur- és oktatáspolitikai feltételeit. Ezzel véglegesen kialakultnak tekinthető a Kárpát-medencei magyar felsőoktatási hálózat.¹⁵ A jó szándékú együttműködés mellett azonban léteznek olyan objektív tényezők, amelyekkel az alapításban részt vevőknek reálisan számolni kell:

Szervezési tényezők:

- az együttműködési tartalom és az intézmény missziója közötti kapcsolat azonossága;
- szükségszerű komparatív előny;
- az intézmények terhelhetősége (idő, munka) extraigények kielégítésére vonatkozóan;
- meglévő intézményi kapcsolatok, előre látható presztízs;
- a szervezeti érdekeltség mélysége (részvételi szándékot mutató karok száma);

1. ábra: A magyar felsőoktatás Kárpát-medencei hálózatának térképe

Forrás: Takács Zoltán: *Felsőoktatási határ/helyzetek. Magyarsághutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2013, 306. o.*

Financiális, pénzügyi tényezők:

- belső pénzügyi életképesség;
- a külső források elérhetősége;
- a támogatási források fenntarthatósága;
- individuális-egyéni tényezők;
- kari ösztönzés együttműködések kezdeményezésére;
- a kar nemzetközi kapcsolatai;
- a kar nemzetközi tapasztalatai;
- egyéni kari érdekelttség;

Az együttműködések szélesebb vállalkozói kontextusa:

- a felsőoktatás hivatalos szabályozási kontextusa;
- az intellektuális tulajdon védelmét illető jogok;
- politikai stabilitás.¹⁶

A MAGYAR OKTATÁSI RENDSZER ELŐTT ÁLLÓ HÁLÓZATI KIHÍVÁSOK

A rendszerváltás előtt a magyar felsőoktatási hálózat, szovjet mintára, kétlépcsős vertikális felépítésű volt. Az egyetemi, főiskolai lépcsőfokok között létezett átmenet, de tudományos minősítést csak az egyetemi diploma megszerzése után lehetett kapni. Az EU-ba való belépés egyik fontos következménye volt az európai felsőoktatási rendszerhez való teljes igazodás. A kétlépcsős vertikális hálózati felépítést a bolognai rendszer felszámolta, helyette a képzettségi fokok (felsőoktatási szakképzés – FOSZK, alafok – BA, BSc, mesterfok – MA, PhD) bevezetése a homogenitás felé mutattak. A piaci viszonyok között azonban elindult egy ezzel ellentétes folyamat is. A magyar felsőoktatási hálózat átalakulása az összetett, többlépcsős vertikális hálózat irányába fejlődik, melyet a piaci viszonyok is befolyásolnak. Az EU többi országának egyetemén sok magyar diák tanul. Az ösztöndíjrendszer megváltozása is hozzájárult a hallgatók létszámának csökkenéséhez. A felsőoktatási hálózat az intézmények nagy száma miatt szűkítésre szorul. A változások iránya a mennyiség és minőség összetevőjét tekintve előre nem látható.

A felsőoktatási hálózat újszerű tudományos megközelítéssel vertikális dimenzióban áttekinthető struktúrával rendelkezik. A vertikális felépítés az ún. klaszterrendszer. Mindegyik klaszter egy-egy lépcsőfokot jelent. Az egyes klaszterek kiemelt szempontok szerint különíthetők el egymástól:

1. klaszter: kis hallgatói létszámú, hittudományi képzést nyújtó egyházi főiskolák;
2. klaszter: kisebb hallgatói létszámú, dominánsan gazdasági, illetve társadalomtudományi képzést nyújtó magánfőiskolák;
3. klaszter: nagyobb hallgatói létszámú, szélesebb képzési profilú főiskolák;
4. klaszter: speciális, szűkebb képzési profilú főiskolák;
5. klaszter: széles profilú, de a klasszikustól eltérő szakmai összetételű egyetemek;
6. klaszter: speciális profilú, viszonylag kis egyetemek;
7. klaszter: klasszikus egyetemek;
8. klaszter: nemzetközi egyetemek.¹⁷

2. táblázat: Az egyes klaszterekbe tartozó felsőoktatási intézmények (2012-es adatok alapján)

	Klaszterek	Intézmény neve
1	<i>Kis hallgatói létszá- mú, hitéleti képzést adó egyházi főis- kolák</i>	A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Adventista Teológiai Főiskola, Baptista Teológiai Akadémia, Bhaktivedanta Hittudományi Főisko- la, Egri Hittudományi Főiskola, Esztergomi Hittudományi Főiskola, Gál Ferenc Főiskola, Győri Hittudományi Főiskola, Pápai Refor- mátus Teológiai Akadémia, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pünkösdi Teológiai Főiskola, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Sola Scrip- tura Teológiai Főiskola, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Szent Pál Akadémia
2	<i>Kisebb hallgatói létszámú, domi- nánisan gazdasági, illetve társadalom- tudományi képzést adó főiskolák</i>	Általános Vállalkozási Főiskola (időközben beolvadt az IBS Nemzet- közi Üzleti Főiskolába), Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főis- kola (időközben Budapesti Metropolitan Egyetem), Modern Üzleti Tudományok Főiskolája (időközben Edutus Főiskola), IBS Nemzetközi Üzleti Főiskola, Tomori Pál Főiskola, Wekerle Sán- dor Üzleti Főiskola, Zsigmond Király Főiskola
3	<i>Nagyobb hallgatói létszámú, szélesebb képzési profilú főiskolák</i>	Budapesti Gazdasági Főiskola (időközben Budapesti Gazdasági Egyetem), Dunaujvárosi Főiskola (időközben Dunaujvárosi Egyetem), Eötvös József Főiskola, Eszterházy Károly Főiskola (időközben Eszter- házy Károly Egyetem), Gábor Dénes Főiskola, Károly Róbert Főiskola (időközben az Eszterházy Károly Egyetem része lett), Kecskeméti Főis- kola (időközben Pallasz Athéné Egyetem), Kodolányi János Főiskola, Nyíregyházi Főiskola (időközben Nyíregyházi Egyetem), Szolnoki Főiskola (időközben Pallasz Athéné Egyetem Gazdálkodási Kar)
4	<i>Speciális, szűkebb képzési profilú (dön- tően) főiskolák</i>	Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Budapest Kortárstánc Főiskola, Harsányi János Főiskola (időközben Edutus Főiskola része lett), Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások, Főiskolája (időközben a Budapesti Metropolitan Egyetem része lett), Kölcey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (időközben a Debreceni Református Hittudományi Egyetem része lett), Magyar Táncművé- szeti Főiskola, Mozgássérültek Pető András Nevelőképző és Nevelő- intézete, Rendőrtiszti Főiskola (időközben a Nemzeti Közszerződési Egyetem része lett), Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, Wesley János Lelkészképző Főiskola, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (időközben a Nemzeti Közszerződési Egyetem része lett)
5	<i>Széles profilú, de a klasszikustól eltérő szakmai összetételű egyetemek</i>	Budapesti Corvinus Egyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudo- mányi Egyetem, Budapesti Műszaki Főiskola (időközben egyetemi státust kapott Óbudai Egyetem néven), Kaposvári Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem, Miskolci Egyetem, Nyugat-magyar- országi Egyetem, Pannon Egyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Semmelweis Egyetem, Széchenyi István Egyetem, Szent István Egyetem
6	<i>Speciális profilú, kisebb egyetemek</i>	Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Evangélikus Hittudo- mányi Egyetem, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Magyar Kép- zőművészeti Egyetem, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, Színház- és Filmművészeti Egyetem

	Klaszterek	Intézmény neve
7	„Klasszikus” egyetemek	Debreceni Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem
8	Nemzetközi egyetemek	Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem, Közép-európai Egyetem

Forrás: Elefántcsontból világitótorony. A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása. Szerk.: Hrubos Ildikó, Aula Kiadó Kft., Budapest, 2012, 33–35. o.

Az egyes klaszterekben az intézmények szakirányultsága mellett azok száma (2. táblázat) is fontos a tipizálásban. A legtöbb intézmény az 5. klaszterbe tartozik, itt szerepel a Kaposvári Egyetem is (1. táblázat). 12 intézmény, ebből 1 főiskola, 11 egyetem.

3. táblázat: Az intézmények száma és típusa az egyes klaszterekben

Klaszter	Intézmények száma	Ebből	
		Főiskola	Egyetem
1	16	16	0
2	7	7	0
3	10	10	0
4	11	10	1
5	12	1	11
6	7	0	7
7	4	0	4
8	2	0	2
Összesen	69	44	25

Forrás: Elefántcsontból világitótorony. A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása. Szerk.: Hrubos Ildikó, Aula Kiadó Kft., Budapest, 2012, 36. o.

Az 5. klaszter tagjainak közös jellemzője a széles profil, a szakmaiság sokszínűsége. E két vonás mellett számba kell venni még azokat a tényezőket is, amelyek az összehasonlításban az eligazodást segítik. A felsőoktatási intézmények hallgatóinak átlagos száma 5367 fő. Az 5. klaszter intézményeiben tízezer a hallgatók létszáma. A szakok számát tekintve (átlagszám: 46) a 3. 5. és 7. klaszter intézményeiben szélesebb tanulmányi területekkel (átlagszám: 12,6) találkozunk. Találkozunk olyan intézménnyel, ahol minimum 7, maximum 19 tanulmányi terület szerepel. E csoport tagjai összességükben a teljes tanulmányi területet lefedik, csak a humán terület a kevésbé hangsúlyos. Az 5. klaszterben 100 körül van a szakok száma.¹⁸

A felsőoktatási intézmények nagy gondja a költségvetés szempontjából az oktatási bevételek minél optimálisabb biztosítása. Ezek igen nagy súlyúak, a finanszírozás közel háromnegyedét jelentik. Az 5. klaszterben a képzési bevételek aránya 65,8%. Magas a költségvetés a gyakorlati képzést nyújtó főiskolák esetében. Az állami fenn-

tartású szektorokban (államigazgatás, honvédelem, színházak számára képző), intézményekben találkozunk gyakorlati képzéssel, és ebbe a körbe tartozik a pedagógus és művészeti irányultságú felsőoktatás is. Itt a bevételeken belül a gyakorlatok költségvetése 80,8%, az 5. klaszterben 65,8%. Ez a többihez viszonyítva valamivel az átlag feletti arány.¹⁹ A gyakorlati képzéssel foglalkozó intézmények alacsony kutatási potenciállal rendelkeznek.

A hallgatók többsége nappali tagozaton végzi tanulmányait. A jelenlegi munkaerőpiaci körülmények között „a jó pap holtig tanul” jelszava az élethosszig való tanulás követelményét fejezi ki. A hallgatók, akik életkoruk miatt, munkájuk mellett nem vállalhatják a nappali képzés terheit, az atipikus hallgatói csoportot alkotják:

- a) a 30 év feletti hallgatók;
- b) a munka mellett tanulók;
- c) a távoktatásban részt vevő hallgatók.

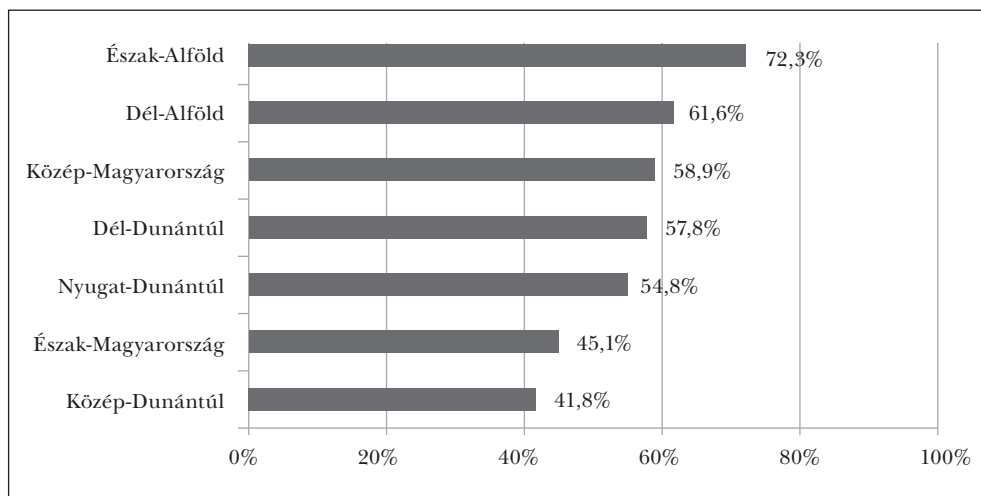
Az 5. klaszterbe tartozó felsőoktatási intézményekben a 30 év feletti hallgatók aránya 17,8%, a munka mellett tanulók aránya 30,4%, a távoktatásban részt vevőké 2,2%.²⁰

A felsőoktatás fontos jellemzője a kutatási tevékenység, amely az ország szempontjából is fontos innováció biztosító. Ennek legfontosabb számba vehető mutatói: a publikációk száma, a doktori fokozatot szerzők száma, a kutatási bevételek aránya az összes bevételen belül, a tudományos minősítéssel rendelkezők aránya. Az egy főre jutó publikációk száma, a főállású oktatókra vonatkozóan, az 5. klaszterhez tartozó intézményekben 1,9%. A doktori fokozatot szerzettek száma átlagban 38,7 fő. A kutatási bevételek aránya az összes bevételen belül 12,5%. A tudományos minősítéssel rendelkezők aránya a teljes állású oktatókon belül 55,8%. Az egy főre jutó projektek száma a főállású oktatókra vetítve átlagosan 0,5. Általánosságban megállapítható, hogy a doktori fokozattal rendelkezők száma szerint az egyes klaszterekben jelentős különbségek figyelhetők meg. Az 5. klaszter a szélesebb profilú intézményeké, itt többségben egyetemek találhatóak, ezért a mutató karakteres. A publikációk számát és a kutatási bevételek arányát tekintve is érvényes ez a megállapítás.²¹

A társadalom bonyolult hálózatrendszerében az egyes vertikális szinteket alkotó vertikális lépcsők és a horizontális hálózatok közötti kommunikációs kapcsolatot az internet technikai hálózata biztosítja. Ez a fő eszköze a modern kollektív kommunikációnak. Az interneten közzétett tények adják a nemzeti közösség, a továbbtanulni készülőkhöz számára a legfontosabb üzenetet a felsőoktatási intézmények részéről. Az egyes honlapok tartalmazzák a felsőoktatási intézmények küldetésnyilatkozatát, amelyek alapján kirajzolódik az az egységes kép, amely a felsőoktatási intézményhálózat homogenitását, a sokféle intézményből álló hálózat színvonalának emelését igazolja. A küldetésnyilatkozatok elsőrendűnek tartják az oktatás feladatát, a rangsorban a második helyet a kutatás, a harmadik helyet a szolgáltatási tevékenység foglalja el. Ez utóbbi a felsőoktatási intézmények és a társadalom szélesebb felületen való kapcsolatát jelenti (a hallgatók iránti felelősségvállalás, a szűkebb és tágabb környezettel kapcsolatos felelősségvállalás, anyagi jellegű szolgáltatások mellett érték- és normaközvetítés, kulturális szolgáltatás, regionális elkötelezettség, környezetvédelem, szociális misszió).²²

Az EU-ba való belépés miatt a régióhálózat is átfurmálódott. Hazánkban a hagyományos történelmi régiórendszer, a megyerendszer jelenleg közigazgatási funkciót tölt be. Az új régióhálózat tagjai elsősorban szociálgazdasági alapon formálódnak és kapcsolódnak össze. A szociálgazdasági aspektus többvektorú. Ezek közül az összehasonlíthatóság kedvéért néhány szempontot figyelembe kell venni a felsőoktatási intézmények és a régiók viszonyát illetően (2. ábra). A regionalitás és a lokalitás egyik legfontosabb aspektusa az adott térség népességmegtartó ereje. A perszonális szinten megvalósuló hálózati beágyazottság a gazdasági szféra számára nehezen mérhető adat. Ennek ellenére az egyetemi diploma megszerzése utáni regionális, illetve lokális szintű hálózati innováció nagyon fontos jellemzője az intézményi régiók földrajzi megtartóereje. A nagyrégiók között a Dél-Dunántúl régió az intézmények szociálgazdasági teljesítményét tekintve a középmezőnyhöz tartozik. Ennek reális alapját a régió elemzése indokolja.

2. ábra: A végzés utáni lakóhely régiójának és az intézmény régiója egyezésének százalékos aránya (N=4509)

Forrás: Elefántcsontból világitótorony. A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása. Szerk.: Hrubos Ildikó, Aula Kiadó Kft., Budapest, 2012, 107. o.

A TANULÁS HÁLÓZATAI

A tanulás- és tudáshálózatok sűrűbb mintázattal rendelkeznek, mint a gazdasági hálózatok, a tanulás folyamat- és társadalmi kapcsolati hálójá lassabban alakul át, mint a gazdasági tranzakcióra épülő hálózatok ezen hálózati jellemzője. A lokális tanulási hálózatok két jelentős csoportját különböztethetjük meg: a komplex kapcsolatokra épülő társadalmi, kulturális kapcsolati hálózatokat, valamint a gazdasági aktorok és a hozzájuk szorosan kapcsolódó egyéb szereplők (innovátorok, kapcsolati brókerek-lobbisták, feltalálók) hálózatait. A területi dimenzióban kialakított hálózati modellek

fontos szegmense a tanulási hálózatok sűrűsége, a hálózati információtranszfer gyorsasága. A lokális tanulási hálózatok önmagukban csak nagyon ritkán erősítik egy adott terület, szervezet hálózati dinamikáját.

A lokális, regionális, valamint nemzeti tudáshálózatok intra- és interregionális hálózati kapcsolatai megkerülhetetlenek, rendkívül fontosak a hálózati alapú tudás- és tanulásdinamika szempontjából. Nagyobb hálózati innovációt és hálózati potenciált eredményezhetnek a regionális hálózatok transz- és szupranacionális hálózati kapcsolatai. A hálózati akciórádiusz hatósugarának megnövelése olyan hálózati tudáselemekhez való hozzáférést eredményezhet, amely megnövelheti a területi dimenzióban értelmezett tanulás- és tudáshálózatok komplexitását (hálózati élettartam, életciklus). Az intra- és interregionális, valamint transz- és szupranacionális tanulási és tudáshálózatok hálózati kapcsolati mintázatainak sűrűsége megkerülhetetlen a régiók hálózati immunrendszerének erősítése tekintetében. Minél sűrűbb egy tudás- és tanulási hálózat, minél rövidebb úton transzformálódik a releváns hálózati információ, annál erősebb és hatékonyabb a hálózat tanulási és oktatási rendszerének hálózati dinamikája.²³

Lengyel Balázs szerint a regionális innováció komplex hálózati rendszerek alapján való megközelítése fontos kutatási terület. A regionális hálózati alapú rendszerek komplexek, mivel jellemző alrendszerének hálózati kódrendszerei (pl. felsőoktatási, kutatóintézeti szféra, gazdasági hálózatok) különböznek egymástól, de hálózati határvonalaik összeérnek, egymásba kapcsolódnak, flexibilisek, az egyes alrendszerek kölcsönhatása jelenti a hálózati innovációs képességet. Az alrendszerek kölcsönhatása pedig meghatározza az őket alkotó hálózatok egymásba ágyazottságát, szerkezetét. Amennyiben az erős és gyenge kapcsolatok rendszerének aránya a tudásra, tanulásra, innovációra épülő hálózati alrendszerekben (egyetemi, kutatói) megfelelő, akkor az innovatív, az emberi elme kreativitására épülő unikális ötletek, találmányok, szabadalmak megvalósítása könnyebb lesz.²⁴

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmány Bencéné Fekete Andrea – Bertalan Péter: *Tudás-, tehetség- és tanulóhálózatok új dimenziói* című kötetében jelent meg, mely a *Pedagógusképzést segítő hálózatok a Dél-Dunántúli régióban* című, TÁMOP-4.1.2.B.2.-13/1-2013-0014 azonosító jelű projekt keretében készült.
- ² Andrew S. Tanenbaum – David J. Wetherall: *Számítógép-hálózatok*. Panem Könyvek, Tramix Kft., Budapest, 2013, 26. o.
- ³ Judith Chapman: *A jövő iskolája: tanulási hálózatok*. In: *Az innováció hálózatai. Az iskolarendszer és az iskolamenedzsment új modelljei*. Szerk.: David Istance, Mariko Kobayashi, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2012, 74. o.
- ⁴ Rong Glatter – Bill Mulford – Dale E. Shuttleworth: *Kormányzat, menedzsment és személyi vezetés*. In: *Az innováció hálózatai. Az iskolarendszer és az iskolamenedzsment új modelljei*. Szerk.: David Istance, Mariko Kobayashi, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2012, 99. o.
- ⁵ Oktatásstatistikai Évkönyv 2005/2006. OKM, 2006, 165. o. www.okm.gov.hu/letolt/statisztika/okt_evkonyv_2005_2006_060927.pdf. (Letöltés: 2014. július 20.)
- ⁶ *A Bolognai Nyilatkozat és a Magyar Felsőoktatás*. Szerk.: Almási Zsolt, Magyar Akkreditációs Bizottság, Budapest, 2002. www.mab.hu/web/doc/kiadvanyok/egyebek/bologna.doc. (Letöltés: 2014. május 10.)
- ⁷ Uo.
- ⁸ Birher Nándor – Bertalan Péter: *Hálózatokban*. Otker-Nodus Kiadó, Veszprém, 2014, 59. o.

- ⁹ Bessenyei György – életrajz, életmű, a magyar felvilágosodás programja. <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-10-osztaly/bessenyei-gyorgy-eletrajz-életmu-a-magyar-felvilágosodás-programja/magyarság-reszlet-szovegyujtemeny>. (Letöltés: 2015. július 10.)
- ¹⁰ Takács Zoltán: *Felsőoktatási határ/hehelyzetek*. Magyarságtudományi Társaság, Szabadka, 2013, 58–63. o.
- ¹¹ Uo. 61. o.
- ¹² Uo. 142. o.
- ¹³ Uo. 143–144. o.
- ¹⁴ Uo. 142–168. o.
- ¹⁵ Uo. 223–261. o.
- ¹⁶ Uo. 232. o.
- ¹⁷ *Elefántcsontból világtítótorny. A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása*. Szerk.: Hrubos Ildikó, Aula Kiadó Kft., Budapest, 2012, 31–33. o.
- ¹⁸ Uo. 57–58., 321. o.
- ¹⁹ Uo. 49. o.
- ²⁰ Uo. 50. o.
- ²¹ Uo. 52. o.
- ²² Uo. 82. o.
- ²³ Lengyel Balázs: *Tanulás, hálózatok, régiók*. In: Dialógus a regionális tudományról. Szerk.: Rechnitzer János, Rácz Szilárd, Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola – Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr–Pécs, 2012, 133–134. o.
- ²⁴ Uo.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

- Hans F. Aalst: *Hálózatépítés a társadalomban, a szervezetekben és az oktatásban*. In: Az innováció hálózatai. Az iskolarendszer és az iskolamenedzsment új modelljei. Szerk.: David Istance, Mariko Kobayashi, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2012, 63–71. o.
- Barabási Albert-László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya. Hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2003.
- Csermely Péter: *A rejtett hálózatok ereje. Mi segíti a világ stabilitását?* Vince Kiadó, Budapest, 2005.
- Dél-Dunántúli Régió Humán Közszolgáltatások Stratégiai Programja*. A Dél-Dunántúli régió humán szolgáltatások fejlesztésének stratégiája. VitalPro/EcoCortex/Forrásközpont/Ilex, 2006.
- A gazdasági versenyképesség területi különbségei Magyarországon*. KSH, Győr, 2005.
- A magyar régiók zsebkönyve, 2006*. KSH, Budapest, 2007.
- A negyedéves munkaerő-felmérés tapasztalatai a dél-dunántúli régióban 2007. III. negyedév*. Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Központ, 2007. http://www.ddrmk.hu/documents/NPR_DDR_2007_III.pdf
- Sarudi Csaba: *Térség- és vidékfejlesztés*. Agroinform Kiadó, Budapest, 2003.
- Társadalmi Megújulás Operatív Program 2007–2013. ÚMFT. www.terport.hu/webfm_send/214. (Letöltés: 2014. augusztus 19.)
- Területi Statisztikai Évkönyv, 2006*. KSH, Budapest, 2007.